

« zurück blättern vor »

KARZEŁ subst. m., ab 1450. **1)** ‘ein Mensch von sehr kleinem Wuchs, Zwerg, Liliputaner’ – ‘człowiek bardzo małego wzrostu, liliput’: 1450 RpKapKr, STP *Gnaws, id est parus homo proprie karzel, et est maior pigmeo.* o 1490 Erz 28, STP *Karzel pigmeus.* o (†1519) 1525 PatKaz III 118v, SPXVI *bo yle zalezalo na criftufa myal czyalo yako mąsz nye yako obrzym any yako karzel.* o 1561 Leop Ez 27/11, SPXVI *Ale y Kárłowie twoi kthorzy byli po wieżách twoich / fáydaki swoje powiefili ná murách twoich w okrąg.* o 1566 GórnDworz Rv, SPXVI *Wspomnię też tu / dworfkie iedno zátrefnowanie / kiedy owo człowiek iną powieda / á iną rozumie / [...] iáko kiedy kto Murzymá bialym zowie / ábo wielkiego chłopá / kártem.* o 1678 Kłok.Tur. 44, L *Karłowie u Turków wychowuią się z pokoioiwemi.* o 1767 Klecz.Zd. 87, L *Nie ieft kártem, kto ieft od olbrzymia niższy.* o 1769–1777 Zab. 15 375, L *Czyż na pniu karzel że wysokim ftoi, Już ieft olbrzymem?* o (1840) 1949 Słow.Listy I 132, DOR *Przyjaciel syna, karzel, lat ma 40, łokieć i ćwierć wysokości, twarz pomarszczoną, ale głowę nie nazbyt wielką.* o (1909) 1922 Staff L.Igrz. 47, DOR *Niechaj fletniarze wejdą i tancerki, po uczcie karty podadzą owoce.* o 1932–1934 Bystr.Dzieje II 248, DOR *Dla celów wyłącznie dekoracyjnych, dla dogodzenia fantazji pańskiej, dla samej osobliwości trzymano po dworach karłów.* – (SŁA), STP, SPXVI, MĄCZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **2)** ‘Kerl, Bursche’ – ‘chłop, facet’: (1595) 1598 KlonFlis G, SPXVI *Tám ieśli też chczefz z pokojem fwe żyto Prowádzać / rádzę nieś Kárłowi myto / Choć f’ię odyma / niech cie to nie rufza / Odday co słuźza.* o [LBel.] (1650) 1654 Opal.Sat. 45, L *Jeymość sobie roślých *karłów chowa, pod pretekstem usługi.* – (SŁA), SPXVI, L, SW (stp.). **3)** ‘niederstämmiger Baum’ – ‘drzewo niskopienne’: 1777–1779 Kluk Rośl. 1 149, L *karty, nisko wychowane drzewa, z których owoce wszystkie ftoiąc na ziemi oberwane bydź mogą.* o (†1849) 1949 Słow.Poem. I 46, DOR *Na skałach dzikie rośły kaliny i mech czerwony, i sosny karty.* o 1947 Wiedza 57 s.8, DOR *Karty przy dobrej pielęgnacji dostarczają owoców o wiele piękniejszych, lepszych i większych niż drzewka zwyczajne.* – L, SWIL (leś.), SW (leśn.), LSP (ogr.), DOR. **4)** ‘wenig talentierter, durchschnittlicher Mensch’ – ‘mało zdolny, przeciętny człowiek’: (1781) 1877 Zabł.Zabob. 17, DOR *Dowcip, ku stawie budząc dusze, tworzy z karłów olbrzymy, z ludzi geniusze.* o 1817 DzOrl 224-5, SJAM *A com był wprzódy [...] kártem, / Postawę inną wdziałem.* o (1847) 1948 Ujej.K.Mar. 22, DOR *Dawnych olbrzymów przed wami postawię i z nimi wskrzeszę stary świat zamarty; może choć wtenczas przy waszej niestawie z wstydem poznacie, że jesteście karty.* o †1859 Krasin., SW *Bohaterzy, proroki, święci, szli i przeszli i zaginęli! Karty jedne trwają – zostały ś. – żyją!* o (1937) 1949

Iwasz.J.Lato 69, DOR *Ja jestem karłem poetyckim i nie mogę pojąć tych waszych genialnych bredni.* – SWIL (fig.), SW, LSP (przen.), DOR (przen.).

5) ‘niedriger Sessel oder Stuhl mit Armlehnen’ – ‘niski fotel lub krzesło z oparciami’: (1853–1855) 1900 Kaczk.Gniazdo 17, DOR *Stały w równych od siebie odległościach dwie kanapy z kartami i krzesłami, wszystko czerwonym adamaszkiem obite i cycowymi pokrowcami okryte.* o (1873) 1899 Lam J. Głowy III 32, DOR *Miał minę (...) uroczyście melancholiczną siedząc na karle z kapeluszem w ręku.* o vor 1902 Zap., SW *Brunon wyżymał właśnie już uprane chusteczki i rozwieszać je zaczął na poręczach aksamitem obciągniętych kartów.* – SW, DOR. 6) ‘Kormoranart; Ameisenbärenart; Getreidehalmwespe (Cephus pygmaeus)’ – ‘gatunek kormorana; gatunek mrówkojada; gatunek szkodnika zbożowego’: SWIL (zool.), SW, LSP (zool.).

7) ‘Großtrappe (Otis tarda)’ – ‘drop’: SW, LSP (myśl. zool.). 8) ‘etwas kleines’ – ‘coś małego’: 1950 Zonn Gwiazd. 43, DOR *Wśród czerwonych gwiazd mamy więc tylko dwie, jak to się mówi, “skrajności”, albo gwiazdy bardzo duże, które astronomowie nazywają olbrzymami, albo bardzo małe – karły.* o 1951 Brosz.Feliet. 31, DOR *W roku 1865 w mieście Ludwigshafen powstała niewielka fabryczka zatrudniająca zaledwie trzydziestu robotników (...) Trzydziestu robotników – to niewiele, to karzeł przemysłowy.* o 1953 Żab.Rodz. 25, DOR *Osty znane przez nas w Polsce są rzeczywiście kartami w obrębie tego rodzaju systematycznego.* – nur DOR. 9) ‘Märchenwesen, das eine menschliche Gestalt in Miniaturformat hat, ein den Menschen wohlmeinender Geist; Gnom, Kobold, Heinzelmann’ – ‘istota baśniowa mające postać ludzką w miniaturowym wymiarze, duch sprzyjający ludziom; gnom, skrzat, krasnoludek’: DOR. ◇ **Etym: 1)** mhd. *karl, karle, kerl* subst. m., ‘Mann; Bauer; verächtlich: Kerl’, LEX, nur für Inh. 1, 2, 4. 2) nhd. *Kerl* subst. m., ‘Knabe (mit verschiedenen Konnotationen)’, GRI, nur für Inh. 1, 2, 4. ◇ **Komp:** *kartonur* subst. m., ‘Vogel aus der Familie der Alkenvögel (Fratricula)’, zuerst geb. SW. ◇ **Der:** *kartowaty* adj., 1532 BartBydg 65b, SPXVI, zuerst geb. CN; *karlica* subst. f., ‘kleinwüchsige Frau’, 1562 WyprKr 89v, SPXVI, zuerst geb. CN; *karlik* subst. m., ‘Diminutiv zu *karzeł*’, 1564 BielKron 313, SPXVI, zuerst geb. TR; *karle* subst. n., ‘dss.’, (1689) 1693 Haur Sk. 331, L, zuerst geb. L; *karleć* v. imp., ‘kleinwüchsig geraten’, 1841 Czayk.Poezje 4, DOR, zuerst geb. TR; *karzetek* subst. m., ‘dss.’, †1796 Kluk, SW, zuerst geb. SWIL; *kartowacieć* v. imp., ‘kleiner werden’, 1840 Wiszn.Lit. II s.IV, DOR, zuerst geb. SWIL; *karli* adj., 1846 Dzierzk.Pow. II 244, DOR, zuerst geb. SW; *kartowy* adj., (1846) 1869–1870 Pol Obrazy II 238, DOR, zuerst geb. SWIL; *karlutek* subst. m., [hapax] 1846–1850 Lala 117-8, SJAM, zuerst geb. SW; *karło* subst. n., ‘kleiner ledergepolsteter Stuhl mit Armlehnen’, (1859) 1952 Łoz.Wal.Dwór 354, DOR, zuerst geb. SW; *karłować* v. imp., ‘etw. klein machen,

verkrüppeln', [hapax] †1859 Krasin., Sw, zuerst geb. Sw; *karlic* v. imp.,
'verkümmern, eingehen lassen', (†1859) 1912 Krasin. Listy I 173, DOR,
zuerst geb. Sw; *kartowacic* v. imp., 'etw. sehr klein, zwerghaft machen',
zuerst geb. SWIL. ❖ Der Bedeutungsübergang vom Deutschen ins Polnische
ist nicht klar; weder das Mittelhochdeutsche noch das Mittelniederdeutsche
hat eindeutig die Bedeutung 'Zwerg' (vgl. jedoch die Vermutung bei
GRIMM: "von Knaben gebraucht, könnte es [[das Wort]] ursprünglich sein").
Die polnische Nominativform mit /ř/ ist sekundär entstanden (ursprünglich
wohl *karł), nach dem Vorbild von Alternationen wie *orzet* / *orła*, *osiet* /
osta.

« zurück blättern vor »